

Ağaddin BABAYEV

Çənub mahalında ilk Qadın Xeyriyyə Cəmiyyətinin təşkilatçısı, "Ünas" (qızlar) məktəbinin müdiri, 1919-1920-ci illərdə Lənkəran qızlar gimnaziyasının inspektoru, 1920-1921-ci illərdə savadsızlığın ləğv olunması üzrə qadın kurslarının təşkilatçılarından olan Məryəm xanım Bayramalibəyova ağır və məşəqqətli bir ömür yolu keçib.

Öz dövrünün ziyalı, maarifpərvər qadınlarından olan Məryəm xanım Bayramalibəyova Lənkərandakı qızlar məktəbinin və xeyriyyə cəmiyyətinin əsasını qoymaqla, Azərbaycanda kütləvi savadsızlığın aradan qaldırılmasında böyük rola sahib, sonda o da bolşevik hakimiyyətinin əmanət rəpressiyasına məruz qalıb.

Məryəm Bayramalibəyova 1898-ci ildə Lənkəran şəhərində tanınmış müəllim və maarifçi Teymur bəy Bayramalibəyovun ailəsində dünyaya göz açıb. Bayramalibəyovlar nəslinin kökü I Şah Abbasın hakimiyyəti illərinə gedib çıxır. Onlar məşhur Şahsevənlər nəslinə mənsub olub və XVI əsrin sonlarında Muğana köçüblər. Teymur bəy 1879-cu ildə Qori Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinə daxil olan ilk 3 azərbaycanlıdan biri idi. O, seminariyanı bitirdikdən sonra Lənkərandakı rus məktəbində dərslər deməyə başlayır. Maarifçi ziyalı, həmçinin, XIX əsrin 80-ci illərindən sonraları başlayaraq 1916-cı ilədək müntəzəm olaraq Bakıda rus dilində çıxan "Kaspi" qəzetində Lənkəran qəzasının bölgə müxbiri kimi fəaliyyət göstərmiş.

Məryəm xanım Teymur bəyin doqquz övladından biri idi. Elmi yüksək dərəcələrdən Teymur bəy bütün çətinliklərə sinə gərəkər övladlarını böyüdü təbiiyə etməklə, onlara həm də ali təhsil verib. O, gərək bir maarifpərvər xalq müəllimi idi və qızı Məryəm xanımın taleyində böyük rol olub. Məryəm xanım da atasının yolu ilə gedərək müəllimlik sənətini seçib.

Onun həyat yolu ilə bağlı yazılı mənbələrdə çox maraqlı məlumatlar var. Məryəm xanım Bayramalibəyova ibtidai təhsilini 1905-1911-ci illərdə Bakıda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin "Müsləman-rus" məktəbində, orta təhsilini isə "Müqəddəs Nina" qız məktəbində alıb. Sonralar oxumağa böyük maraq göstərən Məryəm xanım ali təh-

sil almaq üçün Moskvaya gedib və tibb institutuna qəbul olunub. Lakin o dövrdə mədəni vəziyyəti ağır olan bu gənc qız çox böyük çətinliklərlə qarşılaşıb. O, kömək üçün neft sahibkarı Murtuza Muxtarova müraciət edib. Muxtarov onun müraciətini cavabsız qoymur, Məryəm xanıma təqəddir verməyə başlayır. Məryəm xanım bununla bağlı xatirələrində yazırdı: "...Lakin Moskvada iki aydan artıq qala bilmədim. İncilərin başlanması ilə əlaqədar Bakıya qayıtdım".

Vətəno döndükdən sonra Bakıda qalmaq üçün hər cür imkanı olmasına baxmayaraq, Məryəm xanım Lənkərana gəlir. Burada çox çətinliklə qızları bir yerdə toplayıb məktəb açır. Gənc müəllim ev-ev, qapı-qapı gəzərək məktəbə 9-12 uşaq toplaya bilər. 1918-ci ildə Lənkərandakı ilk qızlar məktəbi açılır. Məryəm xanım isə həmin məktəbin müdiri olur.

Onun şagirdi, ilk opera müğənnisi İlo-çiqət Rzayeva yazırdı: "Məryəm xanım qızları məktəbə cəlb etmək üçün özü də cəhdə gəzirdi. Biz təkcə yazmaq, oxumaq öyrənmirdik, eyni zamanda, səhnəciklər hazırlayıb valideynlərimiz qarşısında çıxış edirdik. Toplanan vəsait kasib qızların məktəbə cəlb olunması üçün sərf edilirdi".

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, İloçiqət Rzayeva ilə yanaşı, Azərbaycanın xalq artistləri Cahan Talışinskaya və Münovvər Kələntərli də Məryəm xanımın şagirdləri olublar.

Məryəm xanım Lənkərandakı yeganə qadın-pedaqoq idi. O, savadsızlığa qarşı kösin mübarizə aparmaqla, qadınları şəhərin mədəni və ictimai həyatına cəlb etməkdən ötrü oğlondan gələn əsərgəmərdi. Bu məqsədlə Məryəm xanım Lənkərandakı ilk Qadın Xeyriyyə Cəmiyyəti təsis etmişdi.

Həmin illərdə çənub bölgəsində gərgin və həyəcanlı vəziyyət yaranmışdı. Polkovnik İlyəşevičin komandanlığı ilə Denikin quldur dəstələri Lənkərandakı hakimiyyəti ələ keçirərək, güclü bu bölgəni Rusiyanın təbəçiliyinə verməyə cəhd göstərirdilər.

Şəhərin açıqlığı, savadlı şəxslərinə göz görə-görə divan tutuldu. Belə vəziyyət gənc Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəhbərliyini narahət etməyə bilməzdi. 1919-cu ilin payızında parlamentin fəvqəladə iclasında, səs çoxluğu ilə Cavad bəy Məlikyev qəzasının Lənkəran mahalının solahiyətli nümayəndəsi seçilir. Azərbaycan hökumətinin göstərişi və şübhəsiz Cavad bəyin özünün təklifi ilə Azərbaycan ordusunun dəstələri general-mayor Həbibulla Səlimovun komandanlığı altında Lənkərana göndərilir. Bununla əlaqədar Cümhuriyyətin Hərbi naziri Səməd bəy Mehmandarov Lənkəran mahalının əhalisinə ünvanlanmış çağırışında yazırdı: "Vətəndaşlar, Azərbaycan Respublikası hökumətinin iradəsilə mən Lənkəran uezində vətəndaş müharibəsinin qarşısını almaq, orada qayda-qanun yaratmaq, sizləri qatillərdən xilas etmək üçün dəstə göndərirəm. Azərbaycan Ordusu heç bir milli və dini ayrı-seçkiliyə yol vermədən Lənkəran uezində qanunçuluq və ədalət gətirəcək, Silahlı Qüvvələrinin himməsilə bölgədə tezliklə əmin-amanlıq

bərabər olacaq...

"...Hər bir silahlı müqavimət ölüm həkmü ilə cəzalandırılacaq və orduya belə hallara qarşı əmanətli davranmaq əvəz verilir. Öz növbədə, həmçinin, dəstənin roisinə dinə əhaliyə qarşı heç bir zorakılığa yol verilməsinə tapşırımsam..."

Milli Ordu qoşunlarımızın şücaətini sayəsində qondarma "Muğan radası"nın və Denikin tör-töküntüləri məhv edilir və Cavad bəy Məlikyev qəzasının Lənkəran qəzasının general-qubernatoru təyin olunur.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının proqramını Lənkərandakı həyata keçirən

kıda Azərbaycan Müəllimlərinin birinci qurultayının nümayəndəsi olur.

1925-ci ildə Bakıdakı 89 saylı orta məktəbin direktoru olan Məryəm xanım Bayramalibəyova SSRİ Müəllimlərinin birinci Qurultayının nümayəndəsi seçilir. Bu nüfuzlu toplantıda o, təkcə Azərbaycan müəllimlərinə deyil, həm də Şərqi qadınları təmsil edir. Onun rus dilində söylədiyi nitq Nəcəfda Konstantinovna Krupskayanın vələh edir. Çıxışından sonra maarif naziri Aleksandr Lənaçarski Məryəm xanıma yaxınlaşıb nəzakətli onun oğlondan öpür və Moskvada işləməsinə razılıq verəndən xahiş edir. La-

"Xalq düşməni"nin xanımı Məryəm Bayramalibəyova

Məryəm xanım əri Cavad bəy Məlikyevə

Cavad bəy özünün bütün güc-qüvvəsini bu diyarı inkişafı üçün inkişafına sərf edir.

Çox keçir ki, Lənkərandakı həyat öz axarına düşür. C.Məlikyev qəzasının köməyi burada yeni kitabxana və klublar, digər mədəni-maarif obyektləri fəaliyyətə başlayır, savadsızlığın ləğvi üzrə kurslar açılır...

Günün birində Cavad bəyin yolu Məryəm xanımın məktəbinə düşür. İlk tanışlıq sonradan güclü və sarsılmaz məhəbbətə çevrilir. Beləliklə, gənc ailənin təməli qoyulur.

1921-ci ildə Məryəm xanım Bayramalibəyova ömür-gün yoldaşı Cavad bəy Məlikyevə birlikdə Bakıya köçür. Burada o, müəllimlik peşəsi ilə bərabər, həmlikarlar ittifaqında çalışmağa başlayır.

Məryəm xanım 1921-1923-cü illərdə Bakıda Qara Şəhərdə Həmkarlar İttifaqının təcrübə məktəbində işləməklə yanaşı, həmçinin, 1921-ci ildən 1924-cü ilədək ayrı-ayrı məktəblərdə, seminarlarda, texnikumlarda Həmkarlar İttifaqının katibi vəzifəsində çalışır. İctimai işlərdə yaxından iştirak edən Məryəm xanım 1925-ci ildə Ba-

kin Məryəm xanım etiraz edərək: "Mən bu gün vətənimdə daha çox lazımam", - deyir.

M.Bayramalibəyova ali təhsil almağı çox arzulayıb. Fəto buna görə də o, 1927-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olub, dörd ildən sonra həmin təhsil ocağını fərqlənmə diplomu ilə başa vurub. Aspiranturada təhsil aldığı müddətdə Məryəm xanım öz işini ictimai fəaliyyətlə də əlaqələndirib.

Onun tərcümələri sayəsində rusdilli oxucular M.P.Vaqif, M.V.Vidadi, S.Vurğun, S.Rüstəm kimi tanınmış Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığı ilə tanış olublar.

M.Bayramalibəyovanın pedaqoji və ictimai fəaliyyəti 1937-ci ilə qədər davam edib. N.Nərimanov adına Bakı Sənaye Texnikumunda (1923-1933-cü illər) və Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunda (1934-1937-ci illər) rus dili müəllimi işləyib.

Bu dövrdə Məryəm xanım Bayramalibəyovanın həm də "Şərqi qadını", "Maarif işçisi", "Yeni məktəb" və b. jurnallarda təlim-tərbiyə məsələlərinə dair məqalələri dərc olunurdu.

Məlikyevqanovlar ailəsində üç qız uşağı böyüyürdü. Valideynlər onların hərtərəfli biliyə yiyələnmələri, öz ölkəsinin layiqli vətəndaşları kimi yetişmələri üçün əlindən gələni edirdilər. Lakin bolşevik hakimiyyətinin siyahısında hədəf götürülən şəxslər sırasında bu ailənin də adı vardı. Beləliklə, Məlikyevqanovlar ailəsinin qara günləri başlayır. Azərbaycanda böyük bir ziyalı nəslinə qarşı başlayan repressiya onları da əzablı yollara salır.

28 may 1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaradılması haqqında tarixi "Bəyannamə"ni imzalayan dövlət xadimlərindən biri olan Cavad bəy Məlikyevqanov 1933-cü ildə Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasının qərarı ilə həbs cəzasına məhkum edilir və ömürlük olaraq uzaq Kominin düşərgələrinə sürgünə göndərilir. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, C.Məlikyevqanovun "Vətən xaini" kimi tutulması haqqında orderi erməni millətçiləri Nersesov və Ayvazov imzalayıb.

Ömrünün çoxunu həbsxanalarda keçirən Cavad bəy Məlikyevqanov 18 may 1942-ci ildə Kareliyada sürgündə vəfat edib.

Ərinin sürgün edilməsindən sonra dəyərli ziyalı və maarifçi Məryəm xanım Bayraməlibəyovanı da dinc buraxmırlar.

Ona qarşı siyasi təqiblər başlanır. Həmin vaxtlar Məryəm xanım SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri M.İ.Kalinindən kömək istəyir. Lakin bu xahiş də heç bir fayda vermir. 1937-ci il noyabrın 15-də NKVD əməkdaşları Məryəm xanımı yaşadığı mənzildə həbs edirlər.

Məhbus həyatının ilk aylarını Bayıl həbsxanasında keçirən Məryəm xanımı bir müddət sonra uzaq Arxangelskə yola salırlar. Şimali Dvina çayının sahillərində ona ən ağır işləri tapşırır, işgəncələr verirdilər.

Uzun illər ərzində topladığı bilik və təcrübələr burada da Məryəm xanımın karına gəlir. O, ağır fiziki əməkdən ayrılır, yerli müəssisələrin birində mühasib vəzifəsini icra edir. Tezliklə onu ağır xəstəlik yaxalayır - gözlərinin torlu qişası zədələnir. Xəstəliyinə görə müalicə almaq adı ilə onu Moskvaya - Butırsk həbsxanasına köçürürlər. "Müalicə"dən sonra o, yəni-dən Arxangelsk, daha sonralar Karaqanda həbsxanalarına göndərilir.

Məryəm xanım Bayraməlibəyova yalnız 1948-ci ildə cəza müddətini başa vurub Bakıya qayıdır. Amma haqsızlıq bununla da bitmir. Onu 1956-cı ildə bəraət verilənədək Bakıda öz ailəsinin, uşaqlarının yanında yaşamağa qoymurlar.

Məryəm xanımın ömür-gün yoldaşı Cavad bəy Məlikyevqanova isə yalnız ölümündən sonra - 1959-cu ilin fevralında Kareliya MSSR Ali Məhkəməsi tərəfindən bəraət verilir.

Onu da qeyd edək ki, repressiya Məlikyevqanovlar ailəsinin bütün üzvlərini bir-birindən ayrı salıb. Cavad bəyin üç qızı - Azərə, Taliyə və Asimə nənələri Şirin xanımın himayəsində yaşayıb. Məlikyevqanov ailəsinin bir çox üzvləri "Vətən xaini" damğasından qorxaraq ata-baba soyadlarını Yeqanlı, Yeqanov, Rzayev, Zeynalov, Behbudov və b. ilə əvəz etməyə məcbur olublar.

1964-cü ildə M.Bayraməlibəyovaya fərdi təqaüd təyin edilir. Öz vətəni, xalqı üçün yanan, onun tərəqqisinə çalışan bu mübariz qadın əzab və izzətlər içində 90 il ömür sürür. O, 1988-ci ildə Azərbaycanda arzuladığı müstəqillik tarixini görmədən Bakıda dünyasını dəyişir.

Məlumat üçün bildirək ki, uzun müddət keçəndən sonra - 2000-ci ildə C.Məlikyevqanovun adını əbədləşdirmək məqsədilə onun Məryəm xanımla Bakıda yaşadığı binaya xatirə lövhəsi vurulub. Amma M.Bayraməlibəyovanın adı və xidmətləri isə hələ də özünün lazımı qiymətini almayıb. Bizim qənaətimizcə, onun xatirəsini əbədləşdirmək üçün Məryəm xanımın uzun illər çalışdığı Bakıdakı 89 sayılı məktəbə və doğulduğu Lənkəranda mədəni-maarif ocaqlarının birinə bu cəfakəş qadının adının verilməsi çox ədalətli bir addım olardı.

Məryəm xanımın yaşadığı şərəfli və əzablı ömür yolu ilə buna layiqdir!